

Nr 18.

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående lagstiftning i syfte att trygga ett fortsatt innehav av jordbruksegendomar inom samma familj eller släkt vid generationsväxlingarna.

Första lagutskottet har till behandling förehaft två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 112 i första kammaren av herrar *Näs-gård* och *Jansson, Fridolf*, samt nr 144 i andra kammaren av herrar *Johansson* i Mysinge och *Svensson* i Stenkyrka. I motionerna, vilka äro likalydande, hemställas, »att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående ändring i lagstiftningen om boutredning och arvskifte i syfte att underlätta jordbruksegendomarnas bevarande i familjens ägo vid generationsväxlingarna».

Motionärerna anföra till en början att upplösandet av ett dödsbo, vari ingår en jordbruksegenhet, nästan undantagslöst innefattar besvärliga arvskiftesproblem. Endast i undantagsfall förekomme att en åldrande jordbrukare i livstiden ordnade med successionen, såvitt anginge jordbruket. Många gånger funnes någon bland de arvsberättigade, som av böjelse för yrket ägnat sig åt att bruka fädernegården, utan att så noga bevaka sina intressen i skälig arbetslön, blott för att i den kritiska arvskiftessituationen finna sig utlämnad till ett hänsynslöst värderesonemang, som han kunde ha svårt att förstå, helst som han icke hade annan önskan än att göra rättvisa åt sina medarvingar och icke hade en tanke på att sko sig på deras bekostnad. Om en eller flera av de arvsberättigade vore beredda att övertaga den fädernegård, åt vilkens brukande de kanske redan ägnat mycket arbete, vore det ett rimligt önskemål att övertagandet finge ske till ett värde, som det på längre sikt vore möjligt att förränta. Å andra sidan hade övriga dödsbodelägare intresse av att gården värderades högre. De som släppt sambandet med jorden såge i arvssituationen en möjlighet att mobilisera pengar för bättre framgång i annan verksamhet. Den konfliktsituation, som sålunda egentligen vore en värderingsfråga, ledde alltför ofta till olyckliga motsättningar inom en familjekrets, och med nuvarande rättsregler droge den eller de, som stannat vid jordbruket, det kortaste strået. Jordbruket intoge i förhållande till andra områden av näringslivet i berörda sammanhang en särställning. Man kunde bara peka på att släktgårdarnas bevarande inom familjerna vore ett kulturintresse av särskild betydelse.

Motionärerna anföra härefter vidare:

Utgångspunkten för en lagstiftning på området bör säkerligen vara att en för jordbruksdrift skickad dödsbodelägare tillförsäkras en företrädesrätt till jordbruket. Denna företrädesrätt kan till sina konturer uppdras i lag;

med tanke på konfliktfallen finns därutöver behov av ett särskilt prövningsförfarande, och fråga är om icke de nya lantbruksnämndernas kapacitet kunde utnyttjas i detta sammanhang. Den väsentliga uppgiften för lagstiftningen bleve, med denna utgångspunkt, att tillse att de »lottlösa» meddelägarna ej lida alltför stort men. Avgörande för sistnämnda fråga blir det värde med vilket egendomen skall ingå i skiftet samt — i viss mån — att för meddelägarna betryggande betalningsvillkor kunna bjudas. I sistnämnda hänseende synes den enklaste lösningen vara att skiftet förfaller, därest ej däri stipulerade betalningsterminer iakttas.

Vad själva värdefrågan angår måste en förutsättning för möjligheten att åberopa en företrädesrätt av här åsyftat slag vara att egendomen får lösas till ett pris, som ej överstiger jordbrukets förräntningsförmåga. Den nya expropriationslagens värderingsregler, vilka hänvisa till ortspris och avkastning såsom normerande faktorer, synas väl lämpade att träda i funktion i berörda avseende. Vad övriga dödsbodelägare vid ett sådant förfarande kunna gå miste om är egentligen endast den andel i vinst på eventuella exploateringsmöjligheter av jorden, som i särskilda fall kan vara för handen.

För att förhindra att den nye ägaren — efter att enligt det nu skisserade förfarandet ha kommit i besittning av egendomen — genom försäljning av denna helt eller delvis ensam tillgodogör sig en sådan realisationsvinst kan ifrågasättas en sådan komplettering av systemet, att detta ger de utomstående dödsbodelägarna rätt till en mot deras arvslotter svarande andel i sådan vinst eller föranleder återgång av skiftet med ty åtföljande redovisning av egendomens dåvarande tillstånd. Enbart förefintligheten av en sådan sanktion mot eventuell exploatering torde komma att hänföra missbruken till de rena undantagen. Den frågan kan naturligtvis även ställas, huruvida icke det äganderättsbetonade intresse i egendomens skötsel, som åtminstone under någon tid borde tillkomma »de lottlösa», borde ge dessa en rätt till ingripande i händelse av uppenbar vanhävd av egendomen e. d.

Under alla förhållanden syns det svävande rättsläget i fråga om egendomen kunna till tiden begränsas förslagsvis till 5 eller 10 år utan att väsentligen allmänna eller enskilda intressen trädas för nära. Efter denna tid skulle således gårdsarvingens rätt bli definitiv. De förbehåll, som under någon tid komme att häfta vid äganderätten till gården, synas böra redovisas offentligt exempelvis genom att egendomens natur av arvegård anmäles hos inskrivningsdomaren och redovisas i gravationsbevis.

Gällande bestämmelser.

I lagen den 8 juni 1928 om arv stadgas i 1 kap. 1 § att närmaste arvingar på grund av skyldskap äro arvlåtarens avkomlingar (*bröstarvingar*). Arvlåtarens barn tager lika lott. Är barn dött, skola dess avkomlingar träda i dess ställe, och tager var gren lika lott.

Efterlämnar arvlåtaren inga andra skyldemän än syskonbarn tager enligt 2 § var gren lika lott.

I 2 kap. 1 § stadgas, att om arvlåtaren var gift och ej lämnar efter sig bröstarvinge, tillfaller kvarlåtenskapen den efterlevande maken. Lever vid den makens död den först avlidnes fader, moder, syskon eller syskons avkomling, äga de, som då äro närmast till arv efter den först avlidne, i princip taga häften av efterlevande makens bo. Efterlevande make är förhindrad

att genom testamente förfoga över vad sålunda skall tillfalla den först avlidnes arvingar.

Enligt 7 kap. 1 § utgör hälften av den arvslott, som enligt lag tillkommer bröstarvinge, hans laglott.

Enligt lagen den 25 april 1930 om testamente äger envar myndig person att genom testamente fritt förordna om sin kvarlåtenskap utan annan inskränkning än att vid förordnande med verkan i en framtid olikhet ej får göras mellan syskon, vilka ej äro födda eller avlade vid testators död. Jämlikt 7 kap. 3 § arvslagen äger bröstarvinge påkalla jämkning i testamente för utfående av laglott.

Jämlikt reglerna i lagen den 9 juni 1933 om boutredning och arvskifte handhaves utredningen av dödsbo av delägarna i boet. Då någon dödsbodelägare det begär, skall rätten dock förordna, att egendomen skall avträdas till förvaltning av boutredningsman, samt utse någon att i sådan egenskap handhava förvaltningen. Har någon genom testamente blivit utsedd att i avseende å förvaltningen träda i arvingars eller universella testamentstagares ställe (testamentsexekutor), skall förordnande meddelas honom, om ej skäl äro däremot.

Jämlikt 2 kap. 13 § må fast egendom ej av boutredningsmannen överlåtas utan att delägarna skriftligen med två vittnen lämna sitt samtycke eller, där det ej kan erhållas, rätten på ansökan tillåter åtgärden. Vad nu är sagt skall dock ej lända till inskränkning i den förfoganderätt, som kan tillkomma boutredningsman enligt lagkraftvunnet testamente.

I 20 § samma kapitel stadgas, att förordnande att vara testamentsexekutor skall, såvitt ej annat framgår av testamentet, anses innefatta bemyndigande att företaga alla för boets utredning erforderliga åtgärder.

I 6 kap. samma lag meddelas bestämmelser om arvskifte.

Arvskifte förrättas enligt 1 § av arvingar och universella testamentstagare. Var den döde gift, skall bodelning först äga rum mellan efterlevande maken och övriga delägare efter vad i giftermålsbalken sägs.

I 3 § stadgas, att envar delägare vid skiftet äger njuta lott i varje slag av egendom; dock bör vad ej lämpligen kan styckas eller skiljas såvitt möjligt läggas å en lott.

Då delägare det begär, skall rätten enligt 5 § förordna någon att vara skiftesman. Kan enighet ej vinnas, har skiftesmannen att själv bestämma om delningen. Delägare har därefter enligt 8 § möjlighet att klandra skiftet genom att inom viss tid instämma övriga delägare till rätten.

I fråga om bodelning i anledning av boskillnad, äktenskaps återgång, hemskillnad, äktenskapsskillnad eller ena makens död gälla särskilda regler. Härom stadgas i 13 kap. *giftermålsbalken*.

Enligt 3 § skall, sedan tilldelning för gäld ägt rum, återstoden av makarnas giftorättsgods delas lika mellan dem.

Fastighet, som tillhör ena makens giftorättsgods, är denne, enligt 13 §,

även om egendomen i värde överstiger vad på hans lott belöper, berättigad bekomma, om han lämnar penningar till fyllnad av andra makens lott. Sådan rätt tillkommer, när make är död, ej andra arvingar än bröstarvingar; och njuta de sådan rätt allenast beträffande fastighet, som maken förvärvat från släkting i rätt uppstigande led eller sådan släktings dödsbo.

Med anledning av vad motionärerna anfört om beräklandet av det värde med vilket jordbruksegendom skall ingå i skifte, äro i detta sammanhang av intresse de värderingsregler, som meddelas i *expropriationslagen*. I 7 § sagda lag stadgas, att för fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens värde med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning.

Historik.

Den av motionärerna väckta frågan har redan tidigare varit föremål för överbägande.

Under förarbetena till lagen om boutredning och arvskifte upptog *lagberedningen* frågan huruvida det vore erforderligt att i lagstiftningen sörja för att viss egendom — i främsta rummet fastighet men även viss annan egendom såsom fabrik eller rörelse — såvitt möjligt ej genom arvskiftet splittades utan bevarades i en hand.

Lagberedningen anförde härom följande.

I den mån laglottsbestämmelserna ej lägga hinder i vägen, äger arvlåtaren genom testamente förordna om kvarlåtenskapens fördelning utan annan inskränkning än den som följer av regeln i 1 kap. 2 § lagen om testamente, att vid förordnande med verkan i en framtid olikhet ej får göras mellan syskon, vilka ej äro födda eller avlade vid testators död. Då bröstarvingar finnas, kan arvlåtaren ej i syfte att sammanhålla viss egendom till förmån för en av bröstarvingarna träffa förfoganden, som inkräkta på de övrigas laglotter. Till följd härav kunna onekligen uppstå vissa svårigheter vid arvfall av egendom, som icke lämpligen kan delas. I många fall har det emellertid varit möjligt att övertvinna berörda svårigheter. För ändamålet har sålunda kunnat begagnas dels institutet sammanlevnad i oskiftat bo och dels bolagsbildning. Såsom lagberedningen i annat sammanhang framhållit¹ kvarstå dock vissa svårigheter, särskilt i mindre förhållanden, när det gäller affärsrörelse av obetydlig omfattning, jordbruksegendomar, som icke lämpligen kunna klyvas, eller egna hem för bostadsändamål. Dessa svårigheter ansågos icke böra avhjälpas genom minskning av laglottsskyddet, men frågan lämnades öppen, huruvida de kunde mildras genom särskilda skiftesregler.

Det skulle enligt lagberedningens mening medföra ej ringa vanskligheter att i lag reglera ifrågavarande spörsmål. Den effektivaste anordningen, nämligen att tillerkänna viss arvinge egendomen i dess helhet, har såsom redan framhållits, med hänsyn till laglotsreglerna ansetts vara och bör också vara utesluten. Sålunda skulle knappast återstå annan utväg än att i samband med bestämmelserna om arvskifte medgiva rätt för viss arvinge att av de övriga lösa till sig egendom, som ej väl kan delas. Det bleve därvid nödvändigt

¹ Se lagberedningens förslag till lag om arv s. 300.

att i lagen angiva, vilken arvinge nämnda rätt skulle tillkomma. Då det av lätt insedda skäl måste anses utslutet att låta företrädet bestämmas efter ålder eller kön, finge åt stadgandet antagligen givas det innehåll, att lösningsrätten tillkomme den, som befunnes lämpligast, en regel, vars nackdelar torde ligga i öppen dag. Bestämmelse måste vidare givas om det värde, efter vilket lösningen skulle ske. I sakens natur ligger, att detta värde borde sättas lågt, för att stadgandets syfte skulle kunna tillgodoses, men det finge samtidigt sörjas för, att ej laglotten för de arvingar, som hade att taga lösen, trädde för nära. Antagligen bleve det nödvändigt att komplettera en dylik i sig själv svårpraktikabel regel med en föreskrift, att om egendomen inom viss tid avyttrades, de arvingar, som vid skiftet nödgas taga lösen, skulle äga andel i skillnaden mellan köpeskillningens belopp och lösensumman, där den sistnämnda vore lägre. Dessa antydningar giva en inblick i en del av de vanskligheter, som skulle möta vid en lagstiftning på förevarande område.

Föreligger emellertid ett verkligt behov av en legal reglering i ämnet, tillkommer det lagstiftningen att med övervinnande av berörda svårigheter söka åstadkomma en tillfredsställande ordning. Enligt lagberedningens mening är ett sådant behov ej för handen. Såvitt beredningen kunnat finna, övervinnas de olägenheter, som i nu berörda avseende kunna uppstå, i praktiken regelmässigt på den godvilliga överenskommelsens väg. När delägarna ej önska leva i oskiftat bo och en bolagsbildning på grund av egendomens ringa värde eller annan orsak ej är ändamålsenlig, men delägarna önska bevara egendomen osplittrad, förekommer det mycket ofta, att en delägare efter avtal med de övriga övertager dessas lotter mot vederlag, som vanligen till större delen utgöres av en skuldförbindelse. Ingår fastighet i boet, intecknas icke sällan fastigheten till säkerhet för skuldförbindelsen. Av de inteckningar, som belasta den svenska jorden, har säkerligen en mycket avsevärd del ursprungligen tillkommit i samband med arvskiften genom utlösen av arvslotter. Särskilt på landsbygden har alltifrån mediet av adertonhundratalet en dylik uppgörelse varit bruklig hos oss likasom annorstädes. Omständigheternas egen makt har således medfört, att delägarna drivas till att träffa en uppgörelse i de fall, varom nu är fråga. Samtliga de av Kungl. Maj:t utsedda representanterna för den praktiska erfarenheten, med vilka beredningen rådgjort i de ämnen, som beröras av förslaget, hava också vitsordat, att något lagstiftningens ingripande i denna del ej kan anses erforderligt. Det skulle enligt deras liksom enligt lagberedningens mening tvärtom kunna befaras, att regler i ämnet skulle komma att inverka skadligt på den praxis, som sedan lång tid tillbaka utbildat sig på förevarande område, äventyra villigheten att genom ömsesidiga eftergifter nå fram till en uppgörelse och inbjuda till tvister, som för närvarande undvikas. På grund av vad nu anförts har beredningen ansett, att — förutom stadgandet, att vad ej lämpligen kan styckas eller skiljas såvitt möjligt bör läggas å en lott — några särskilda skiftesregler ej böra givas i syfte att undvika arvfallen egendoms fördelning på alltför många händer.

Med hänsyn till dessa överväganden kom boutredningslagen icke att innehålla annat stadgande i nu förevarande hänseende än att, enligt 6 kap. 3 §, vad som ej lämpligen kan styckas eller skiljas såvitt möjligt bör läggas å en lott. Liksom i äldre lag finnes sålunda icke någon bestämmelse om det värde, efter vilket egendomen vid skiftet skall beräknas. Enär arvskiftet sker efter överenskommelse mellan delägarna, är det, enligt vad lagberedningen vidare anförde, naturligt, att denna överenskommelse omfattar också de värden, som skola läggas till grund för delningen. Här må erinras om att,

därest delägarna ej kunna enas, jämlikt 6 kap. 5—9 §§ särskilt förordnad skiftesman skall verkställa arvskiftet med rätt för missnöjd delägare att klandra skiftet genom stämning å övriga delägare till domstol.

Jämlikt Kungl. Maj:ts beslut den 23 maj 1935 tillkallades tre utredningsmän för att verkställa utredning och avgiva förslag angående åtgärder till reglering av jordbrukets skuldförhållanden. Utredningsmännen avgåvo den 10 mars 1937 *betänkande med förslag till vissa lagstiftningsåtgärder till motverkande av överdriven skuldsättning inom jordbruket* (SOU 1937: 14).

Med utgångspunkt från en längre historisk redogörelse konstaterade utredningsmännen att efter hand som det ekonomiska livet i större utsträckning kom att byggas på rörlig förmögenhet, förutsättningarna för en arvsfördelning fotad på jämlikhetens grund vidgades. Vid genomförande år 1845 av den lika arvsrättens princip hade man emellertid antagligen i väsentlig grad underskattat de svårigheter som tillämpningen av principen vore ägnad att medföra för jordbrukets ekonomi. Dessa svårigheter berodde givetvis därpå att en jordbruksegendom, såsom utgörande en på visst sätt organiserad produktionsenhet, sällan utan olägenhet kunde klyvas i lotter, motsvarande arvingarnas andelar i det förmögenhetsvärde som utgjorde boets behållning. Medan själva produktionssystemet och icke minst de psykologiska och naturliga faktorer, som kunde sägas utgöra arvsrättens reella grund, anvisade såsom en önskvärd lösning att en jordbruksegendom vid generationsväxling i regel överginge odelad till ny ägare, verkade den lika arvsrätten i rakt motsatt riktning, i det att den, när alla lotter bleve lika, betydligt försvårade möjligheten för en arvinge att utlösa de övriga från fastigheten. Dennas värde bestämdes numera i allmänhet icke enbart efter avkastningen utan med hänsyn till att jorden blivit en handelsvara. Den arvinge som önskade övertaga fastigheten stode merendels inför valet att antingen åtaga sig en tyngande skuldbörda eller avstå från sin föresats, i vilket fall fastigheten vanligen finge säljas till någon utomstående. Den lika arvsrätten kunde sålunda i sin mån och alltefter omständigheterna bidra till överskuldsättning eller spekulation i fastigheter. Utredningsmännen ifrågasatte emellertid icke någon ändring av de grundläggande reglerna i lagen om arv utan föreslog ett system med skiftesprivilegier, vilket enligt utredningsmännens mening till sin innersta kärna allenast innebure en nedskrivning av det värde, enligt vilket fastigheten skulle tagas i beräkning vid arvskiftet. Enligt detta skulle, om jordbruksfastighet (gård) inginge i kvarlåtenskapen och en av arvingarna ensam ville övertaga gården mot skyldighet att gottgöra övriga delägare för det som i följd därav kunde brista i vad de vid arvskiftet skulle erhålla, gården odelad tilläggas nämnde arvinge (gårdsarvinge). Funnes flera arvingar, vilka var för sig ville övertaga gården, och vore ej någon av dem utsedd till gårdsarvinge genom testamente, ägde den arvinge företräde som hade större lott i boet än de andra. Vore lotterna lika, ägde arvinge i närmare led företrädesrätt. Vore flera sålunda lika berättigade, skulle företräde tillkomma den arvinge som genom sin utbildning eller eljest kunde anses särskilt lämplig att övertaga gården

eller som längst tagit del i dess skötsel. Gårdsarvingen skulle äga övertaga gården efter det värde, som motsvarade vad en försiktig köpare kunde antagas vilja betala därför, under förutsättning att gården alltjämt skulle användas för jordbruk och vad därmed hade sammanhang. Eftersom det enligt utredningsmännens mening vore påtagligt att enbart nämnda värderingsregel icke kunde medföra det eftersträfvade resultatet — förebyggande av överdriven skuldsättning i samband med jordbruksfastigheters övergång å ny generation — föreslogs ytterligare att, innan arvslotterna beräknades, gårdsarvingen skulle såsom skiftesfördel tillgodoföras en tiondel av gårdens värde, utan hänsyn till den gäld, av vilken gården kunde vara graverad. Gårdsarvinge, som vid skiftet njutit förmån av värderingsregeln eller skiftesfördel och inom femton år därefter överläte gården, skulle emellertid vara skyldig att till övriga delägare utgiva vad å deras andelar belöpte av skillnaden mellan gårdens försäljningsvärde vid tiden för överlåtelsen och det värde, med avdrag av skiffördelen, efter vilket gårdsarvingen övertagit gården. Slutligen må anmärkas att de föreslagna bestämmelserna avsetts skola få motsvarande tillämpning vid bodelning i anledning av makes död samt att den som blivit berättigad till ersättning i anledning av gårdens avyttrande inom femton år skulle äga förmånsrätt jämlikt 17 kap. 10 § handelsbalken. (Se betänkandet s. 13—22, 23—39, 81—85 samt 119.)

Utredningsmännens förslag ledde icke till någon statsmakternas åtgärd.

Yttranden.

Utskottet har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttrande över motionerna från ärvdabalkssakkunniga och lantbruksstyrelsen. Därjämte har Sveriges lantbruksförbund och Riksförbundet Landsbygdens folk beretts tillfälle att yttra sig över motionerna.

Ärvdabalkssakkunniga redogöra till en början för lagberedningens här ovan intagna uttalande i förarbetena till boutredningslagen och återge i sammandrag det av ovan nämnda utredningsmän år 1937 lämnade förslaget i enlighet med vad i det föregående upptagits därom. Efter att ha erinrat om att 1937 års förslag icke lett till någon statsmakternas åtgärd anför de sakkunniga vidare:

När ärvdabalkssakkunniga år 1941 tillkallades, berördes det icke heller i direktiven för deras uppdrag, och de sakkunniga ha med hänsyn härtill icke sett sig föranlättna att till behandling upptaga frågan om en så vittsyftande ändring i den jämförelsevis nyligen tillkomna lagstiftningen om arv och boutredning. Utan att taga slutlig ställning i ämnet få de sakkunniga i anledning av remissen anför följande.

Motionärerna förklara att det tämligen radikala ingrepp i den traditionella jämlikhetsprincipen mellan samarvingar, som 1937 års förslag innefattade, icke kunde anses ägnat att utan vidare läggas till grund för lagstiftning i ämnet. Vad motionärerna anför angående huvuddragen i den

reform de anse önskvärd synes emellertid visa, att det närmast är förslaget om viss skiftesfördel som funnits icke vara lämpligt men att tankegången i motionerna i stort sett överensstämmer med förslaget i övrigt.

Vid detta förhållande förtjänar det framhållas att, såsom av det föregående framgår, utredningsmännen i 1937 års betänkande ansågo enbart en värderingsregel till förmån för företrädesberättigad arvinge icke vara till fyllest för att förebygga överdriven skuldsättning inom jordbruket. Det torde finnas skäl att antaga att en dylik regel ej heller skulle kunna tillgodose motionärernas något annorlunda angivna syfte, nämligen att trygga jordbruksjordens bevarande inom familjen.

I motionerna hänvisas beträffande värderingsregelns innehåll till expropriationslagens bestämmelser. Enligt 7 § nämnda lag skall fastighets värde bestämmas »med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning». Ett i enlighet härmed fastställt värde torde ungefär motsvara fastighetens verkliga värde. En värdering som sker med tillämpning av denna bestämmelse kan icke resultera i ett värde som motsvarar allenast fastighetens förräntningsförmåga, om ett högre marknadsvärde förefinnes. Där emot tjänar bestämmelsen till att förekomma övervärdering. Ett övervärde föreligger emellertid icke alltid då man vid värderingen tagit hänsyn till framtida exploateringsmöjligheter. Såsom under förarbetena framhölls får nämligen även beaktas fastighetens hypotetiska avkastning, d. v. s. den avkastning som kan påräknas vid ett bättre utnyttjande, under förutsättning att detta kan anses praktiskt och ekonomiskt genomförbart inom sådan tid att det borde höja priset vid frivillig försäljning (propositionen 1949: 184 s. 100).

Det förefaller sålunda som om den ifrågasatta värderingsregeln icke skulle kunna giva nämnvärd effekt i motionernas syfte. Men den kan där emot lätt få verkan i motsatt riktning. I många fall torde arvingarna själva önska att fädernegården skall kvarbliva inom släkten och därför vara villiga att låta gården ingå i skiftet med ett måttligt värde. Därest en legal värderingsregel skulle medföra ett högre belopp, kunde en eller annan av arvingarna taga detta som anledning till att vägra medverka till en dylik överenskommelse.

Huru än en värderingsregel utformas, måste den leda till svårigheter i praktiken. Det kan erinras att det vid införandet av nyssberörda regel i expropriationslagen ansågs lämpligt att inrätta specialdomstolar med särskilda värderingsexpenter. Under alla omständigheter lär en värderingsregel, såsom motionärerna också förutsatt, nödvändigöra särskilda bestämmelser om vem som skall äga övertaga egendomen och om den vinst som kan uppkomma vid avyttring efter övertagandet. Även dylika bestämmelser föra med sig vanskliga problem och nya tvisteämnen.

I fråga om behovet av en legal reglering kan framhållas att jordbruksfastighets övergång å ny generation i ganska stor utsträckning torde ske genom överlåtelse under ägarens livstid, vanligen genom försäljning från föräldrar till barn (jfr SOU 1937: 14 s. 235). Vidare må påpekas, att ägaren har möjlighet att genom testamente bestämma såväl vem fastigheten vid hans död skall tillfalla som det värde den skall åsättas vid skiftet. Endast i den mån testamentet skulle inkräkta på bröstarvinges laglott är denna väg stängd. Slutligen torde, som redan framhållits, i viss utsträckning förekomma att arvingarna själva ha intresse för släktgårdens bevarande inom familjen och därför medverka till en uppgörelse i sådant syfte. Huruvida återstående fall, där värderingsfrågan verkligen sättes på sin spets, äro så vanliga att i och för sig vanskliga lagstiftningsåtgärder kunna anses befogade, torde vara tvivel underkastat.

Lantbruksstyrelsen yttrar bl. a. följande.

Förhållandena, då boet efter en jordbrukare skall skiftas, torde otvivelaktigt många gånger kunna vara sådana, som angivas av motionärerna. Jordbruksegendomarnas bevarande i familjens ägo vid generationsväxlingarna torde numera också ofta äventyras genom kvarlåtenskapsskatt och arvsskatt. För realiserandet av det med motionerna avsedda syftet torde alltså denna fråga böra beaktas.

Syftet med motionerna torde få betecknas som beaktansvärt. Huruvida ett sådant rättsinstitut, som föreslås av motionärerna, må kunna inpassas i gällande rationaliseringslagstiftning torde emellertid icke utan närmare utredning kunna bedömas. Sistnämnda lagstiftnings framtida utformning är för närvarande föremål för överväganden inom 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning.

Åberopande det anförda får lantbruksstyrelsen tillstyrka bifall till motionärernas hemställan om utredning i ämnet. Utredningsuppdraget torde måhända till följd av sin art böra anförtros åt lagberedningen, men arbetet synes med hänsyn till vad nyss sagts böra bedrivas i visst samråd med ovan nämnda utredning.

Med 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning avser styrelsen den samma år tillsatta utredningen rörande frågan om behovet av åtgärder för förstärkning av ofullständiga jordbruk med skog m. m. I direktiven för denna utredning anges, att i anslutning till utredningen bestämmelserna i lagen den 30 juni 1947 om kronans förköpsrätt lämpligen torde böra överses. Dessa bestämmelser innebära att kronan, därest försäljning sker av jordbruksfastighet, enligt vissa regler äger lösa till sig fastigheten för att underlätta bildandet av bärkraftiga brukningsdelar; dock må förköpsrätt ej utövas, där köparen är säljarens make, avkomling eller säljarens syskon eller syskons barn m. m.

Sveriges lantbruksförbund anför bl. a. följande:

Remisstiden har icke medgivit något slag av undersökning av det faktiska behovet av en utredning, som den av motionärerna begärda. Den allmänna uppfattningen inom Lantbruksförbundet är emellertid, att jordvärdestegringen måste antagas ha medfört en ökad skuldsättning vid förvärv av jordegendomar, vare sig förvärvet skett i samband med arvskiten eller varit köp i fria marknaden. Till grund för förbundets — dåvarande Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps — yttrande (härmed avses sällskapets yttrande över 1937 års förslag) låg uppfattningen, att en sådan utveckling borde hindras och motarbetas. Förbundet fann det emellertid ineffektivt, om motåtgärder begränsades till fall av utlösen av arvslott.

Ehuru motionärerna föreslå en utredning med mera begränsat syfte än vad som gällde för den ovan nämnda tidigare utredningen, anser sig förbundet nu böra göra samma uttalande som i fråga om 1937 års betänkande. Även om man i likhet med motionärerna anser sig kunna åberopa vissa skäl för en särskild behandling av arvfallen egendom, är dock problemet främst en värderings- och skuldsättningsfråga, som är lika aktuell vid köp i fria marknaden som vid utlösen av den arvfallna egendomen. Enligt förbundets uppfattning bör därför en eventuell utredning icke begränsas till den av motionärerna berörda frågan utan avse åtgärder till motverkande av improduktiv, d. v. s. ur företagsekonomisk synpunkt icke försvarlig skuldsätt-

ning vid förvärv över huvud av jordbruksegendomar. Det torde med säkerhet finnas anledning antaga, att en konjunkturförsämring icke blott skulle angripa det av motionärerna betonade kulturintresset av att släktgårdar bevaras inom familjerna utan att den även skulle hota att i stor utsträckning tvinga över jordbruksegendomar i långivarnas händer. Därjämte kan enligt förbundets uppfattning den av motionärerna anförda hänsynen till jordbrukarens personliga känsla för sin näring icke efter jordförvärvslagets tillkomst åberopas som stöd för att en utredning bör begränsas blott till arfallen egendom. Jordförvärvslagen bör i vart fall i princip verka så att ej andra köpare än de, som kunna antagas äga denna känsla för jordbruksnäringen, bli ägare till jordbruksegendomar.

Förbundet får sålunda uttala, att därest en utredning skulle komma till stånd densamma bör omfatta hela frågan om jordbrukets skuldsättning och i vad mån densamma inom olika typer av jordbruk kan bedömas som företagsekonomiskt berättigad. På grundval av ett dylikt material torde bättre än för närvarande ståndpunkt kunna tagas till eventuellt erforderliga åtgärder för skuldsättningens begränsning.

Riksförbundet Landsbygdens folks yttrande är av följande lydelse:

Förbundet vill till en början konstatera, att den av motionärerna upptagna frågan för sin lösning kräver stora ändringar i nu gällande lagstiftning, och att det torde innebära relativt stora svårigheter att få en lämplig lösning till stånd.

Emellertid vill förbundet framhålla, att här angivna fråga bör bli föremål för en ytterligare utredning. Förbundet har därför intet att erinra mot det förslag till utredning, som motionärerna framlagt.

Rörande den praktiska lösningen av frågan synes emellertid motionärernas förslag icke vara i alla delar lämpligt. Motionärerna ha sålunda ifrågasatt, huruvida icke lantbruksnämnderna skulle kunna göras till den institution, som upptager konfliktfallen till avgörande. Oavsett den mycket känsliga ställning, som lantbruksnämnderna härigenom skulle tilldelas, kan det ifrågasättas, huruvida icke det lämpligaste vore, att frågor av hithörande art avgöras av de allmänna domstolarna.

Vad själva värdefrågan angår ha motionärerna föreslagit, att egendom, som skall vara underkastad de föreslagna reglerna, skall få lösas till ett pris, som ej överstiger jordbrukets förräntningsförmåga. Motionärerna ha i detta avseende hänvisat till expropriationslagens värderingsregler.

Mot detta förslag kan möjligen i princip intet vara att erinra, men det kan starkt ifrågasättas, huruvida icke den i expropriationslagen angivna värderingsregeln i mycket stor utsträckning kan komma att bidra till konflikter inom de arvsberättigades krets.

Vad sedan beträffar meddelägarernas rätt till eventuell realisationsvinst synes deras rätt i dessa avseenden på något sätt böra skyddas. Förbundet kan i dagens läge icke angiva, hur frågan i dessa avseenden bör lösas, men förbundet önskar framhålla, att det av motionärerna framlagda förslaget synes vara behäftat med allvarliga brister.

Då det i hithörande fall är av största betydelse, att jämlikhetskravet upprätthålles mellan de arvsberättigade personerna, synas andra utvägar än de av motionärerna föreslagna böra övervägas för frågans lösning.

Ur fastighetsregistreringssynpunkt synes även mot förslaget om den svävande äganderätten erinringar vara att resa.

Förbundet vill slutligen framhålla, att vid en av motionärerna föreslagen utredning bör frågan belysas i hela dess vidd.

Utskottet.

I motionerna begäres en utredning om sådana ändringar i lagstiftningen om boutredning och arvskifte att jordbruksegendomarnas bevarande i familjens ägo vid generationsväxlingarna underlättas.

På sätt närmare framgår av motionerna ha motionärerna dragit upp riktlinjer för en sådan reform.

Som skäl för sitt yrkande ha motionärerna anført, att upplösandet av ett dödsbo, i vilket ingår en jordbruksegendom, nästan undantagslöst innefattade besvärliga arvskiftesproblem. Det förekomme endast i undantagsfall att en åldrande jordbrukare i livstiden ordnade successionen i fråga om jordbruket. Många gånger kunde det finnas någon bland de arvsberättigade, som ägnat sig åt att bruka fädernegården, utan att så noga bevaka sina intressen av skälig arbetslön, och denne kunde i en kritisk arvskiftessituation lätt finna sig utlämnad till ett för honom svårförståeligt, hänsynslöst värderesonemang, ehuru han icke hade annan önskan än att göra rättvisa åt sina medarvingar och icke hade en tanke på att sko sig på deras bekostnad. Jordbruket intoge i förhållande till andra områden av näringslivet i här berörda sammanhang en särställning. Man kunde bara peka på att det vore ett kulturintresse av särskild betydelse att släktgårdarna bevarades inom familjen.

Vid skifte av dödsbo, i vilket ingår jordbruksfastighet, kunna naturligtvis tvister uppstå mellan delägarna i fråga om egendomens värdering och fördelning. Därest en av delägarna stannat hemma på gården och deltagit i dennas skötsel i tanke att så småningom övertaga gården, kan han ha svårigheter att gentemot övriga arvingar hävda eventuella löneanspråk. Åsättes gården vid skiftet ett högt värde, kan den som tillskiftas gården få ekonomiska svårigheter genom de stora skulder han kan bli tvungen att åsamka sig vid utlösen av övriga delägare.

Frågan är nu om man på lagstiftningens väg bör söka komma till rätta med svårigheter som sålunda kunna uppkomma. Utskottet vill då till en början framhålla, att redan enligt allmänna processrättsliga regler möjligheter finnas för en dödsbodelägare att göra gällande lönefordran, låt vara att sådana åtgärder icke i första hand tillgripas. Vad angår övriga frågor är det förenat med stora vanskligheter att söka komma till rätta med dem genom lagstiftningsåtgärder. Med utgångspunkt från motionärernas förslag vill utskottet i det följande söka något belysa de svårigheter som därvidlag möta.

Motionärernas önskemål är att den av de arvsberättigade, som får övertaga jordbruket, får göra detta på sådana villkor att han har rimliga utsikter att på längre sikt kunna behålla fastigheten och göra rätt för sig. Motionärerna vilja se det av dem uppdragna problemet främst som en värderingsfråga. En jordbruksegendom, som övertages av en dödsbodelägare, bör enligt motionärernas mening icke ingå i ett arvskifte med högre värde än som i brukarens hand på längre sikt är möjligt att förränta. Bakom detta resonemang torde ligga den uppfattningen att den improduktiva ökade skuldsätt-

ning för ett jordbruk, som kan följa på ett arvskifte, i görligaste mån bör begränsas. De svårigheter för en dödsbodeläggare att övertaga ett jordbruk, som kunna ligga i ökad skuldsättning, reduceras naturligen med en sådan värderingsregel som motionärerna åsyftat, men de undanröjas icke helt. Härvid bortses från motionärernas uppfattning att expropriationslagens värderingsregler skulle kunna vara lämpade att komma till användning i detta hänseende. Dessa regler skulle nämligen, såsom ärvdabalkssakkunniga framhållit, med hänsyn till sin innebörd icke leda till önskat resultat. Däremot skulle en sådan regel om skiftesfördel, som föreslogs i 1937 års i det föregående omnämnda betänkande, verka i sådan riktning. Motionärerna synas dock ha tagit avstånd från en dylik utväg på den grund att den skulle innebära ett tämligen radikalt ingrepp i den traditionella jämlikhetsprincipen mellan samarvingar. Även om det enligt gällande rätt står dödsbodeläggare fritt att bestämma med vilket värde olika slag av egendom skola ingå i ett arvskifte, skulle emellertid en lagregel som föreskriver, att egendom av visst slag skall åsättas särskilt lågt värde, i realiteten kunna innebära ett rubbande av principen om den lika arvsrätten.

Huru en värderingsregel än konstrueras måste den dock, såsom ärvdabalkssakkunniga framhållit, leda till svårigheter i praktiken.

Såsom motionärerna förutsatt måste en värderingsregel medföra bestämmelser om vilken av arvingarna som skall övertaga jordbruksegendomen och om den vinst som kan uppstå, därest den som fått sig egendomen tillskiftad sedermera säljer densamma. Uppställande av regler i dessa hänseenden torde föra med sig vanskliga problem, och reglerna kunna bidra till uppkomsten av nya tvisteämnen arvingarna emellan.

Ehuru utskottet på grundval av den förebragta utredningen icke anser sig kunna bedöma i vilken utsträckning de av motionärerna anförda olägenheterna förekomma, förefaller det dock utskottet som om motionärerna överskattat betydelsen av dessa olägenheter. I vart fall torde de icke motivera ett övervägande av i och för sig vanskliga lagstiftningsåtgärder, utan man synes liksom hittills böra söka överbrygga svårigheterna på överenskommelsens väg. I ganska stor utsträckning torde jordbruksfastighets övergång å ny generation ske genom överlåtelse under ägarens livstid. Såsom ärvdabalkssakkunniga framhållit har ägaren möjlighet att genom testamente bestämma icke bara vem fastigheten vid hans död skall tillfalla utan även det värde den skall åsättas vid skiftet; endast i den mån testamentet skulle inkräkta på bröstarvinges laglott är denna väg stängd. Måhända skulle ifrågavarande olägenheter ytterligare kunna mildras genom ökad upplysning om dessa utvägar. Det kan väl ock slutligen antagas att i många fall arvingarna själva önska att fädernegården skall kvarbliva inom släkten.

Under åberopande av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,
att förevarande motioner, I: 112 och II: 144, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 22 april 1952.

På första lagutskottets vägnar:

OLOV RYLANDER.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar Ahlkvist, Olofsson, Lodenius, Lindblom*, Cassel, fru Sjöström-Bengtsson och herr Herbert Hermansson;

från andra kammaren: herrar Rylander, Hedlund i Östersund, Olsson i Mellerud, Landgren, Wirtén, Svensson i Stenkyrka, Östlund och Ekström*.

---

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.